

NEZNOSNA LAHKOST AVTOHTONOSTI?

»Autohtonosti« kot ustavnega kriterija za opredelitev oz. konstituiranje narodne manjšine ne velja obravnavati lahkotno in podcenjujoče niti v zelo načelnih teoretičnih razpravah. Večina – sicer nestandardiziranih – definicij narodne manjšine namreč upošteva neko obliko avtohtonosti, tradicionalne oz. dlje časa trajajoče povezanosti z ozemljem »klasičnih« oziroma »zgodovinskih« narodnih manjšin, ki se niso selile, ampak jih je zgodovina z državno mejo ločila od matičnega naroda. Že ob začetku nastajanja evropskih manjšinskih dokumentov so jasno razmejili klasične narodne manjšine od migrantov, azilantov, beguncev, Romov – »popotnikov« in drugih »novih manjšin«. Vzpostavljati antagonizem med posebnimi pravicami vsake od teh deprivilegiranih skupin ter med temeljnimi človekovimi pravicami vsakega posameznika je neproduktivno dejanje.

Ključne besede: avtohtonost, narodne manjšine, manjšinska zaščita

UNBEARABLE LIGHTNESS OF AUTOCHTHONISM?

»Autochthonism« as the constitutional criterium for the definition or constituting of a national minority should not be taken lightly or underrated, not even in very fundamental theoretical discourses. The majority of – indeed non-standardized – definitions of national minority do give consideration to a certain form of autochthonism, of traditional or lengthy connectedness with the territory of »classical« or »historic« national minorities, which had not been migrating, but were separated, due to historic events, from their parent nation by a state border. At the very beginning of formation of European minority documents, classical national minorities were clearly distinguished from migrants, asylum seekers, refugees, Roma – »travellers« and other »new minorities«. To establish an antagonism between the special rights of each of these deprivileged groups and the fundamental human rights of each individual is an unproductive deed.

Keywords: autochthonism, national minorities, minority protection

V delovni skupini, ki obravnava predvsem raziskovanje manjšin v sosednjih državah, kamor seveda sodijo tudi »moji« koroški Slovenci kot »klasična narodna manjšina«, se bom omejil predvsem na nekaj opozoril, zakaj »avtohtonosti« kot kriterija za opredelitev oz. konstituiranje narodne manjšine ne velja obravnavati lahkotno in podcenjujoče. Vsaj trije razpravljavci v naši skupini so namreč že načenjali vprašanje definicije avtohtonosti, posebej pa avtohtonost Slovencev v 17 občinah na hrvaški strani slovensko-hrvaške meje (po letu 1990 naj bi postali klasična narodna manjšina ne glede na spreminjajočo se obravnavo v Ustavi RH), ki jim stoji nasproti 19 obmejnih slovenskih občin z opaznim deležem hrvaškega prebivalstva.¹ Poleg tega slišimo, da naj bi v vzporedni delovni skupini naše konference ena od referentk »zelo zabavno poročala o uporabi termina avtohtonost«, o čemer pa se bomo lahko poučili šele ob branju zbornika.

»Zabavno« pa je bilo v zadnjih mesecih npr. opazovati, kako zgodovinarska kolegica, »izkušena raziskovalka« (njena lastna zapisana oznaka) našega inštituta, ki novodobno konstituiranje slovenske manjšine na Hrvaškem zavzeto in vztrajno argumentira (tudi) z »izrazito etnično avtohtonostjo« Slovencev – posebej v Zagrebu in na Reki,² v močno partijskem prikazu položaja imigrantskih skupnosti v RS pride mdr. do sklepne ugotovitve *ex cathedra*: »Stroka doma in na tujem ter ocene mednarodnih političnih institucij ugotavljajo preživelost in neustreznost uporabe pojma avtohtonost v Ustavi in zakonih v RS.«³

Na interni inštitutski obravnavi omenjene »tajne« raziskave sem 15. 2. 2005 kolegici že povedal, da očitno ni popolnoma informirana o »stroki doma in na tujem«. Tudi zase kot zgodovinarja ne trdim, da obvladam vso za to vsebino relevantno domačo in tujo, pravno in širšo družboslovno literaturo. Že na podlagi svojega (občasnega) aktivnega sodelovanja pri nastajanju mednarodne manjšinske zaščite pa sem jeseni 1993 lahko referiral o »klasičnih razhajanjih o avtohtono-

1 Kakopak »avtohtonih«, o čemer prim. npr. Emil Lučev, *Autohtonost Hrvata u Sloveniji*. – *Migracijske i etničke teme*, Zagreb, 16 (2000) 3, str. 301–303.

2 Prim. npr. Vera Kržišnik-Bukić, *Slovenci na Hrvaškem in slovensko narodno vprašanje*. – *Razprave in gradivo* (1998) 33, str. 7–30. Moja teta v Zagrebu je tam prav tako malo pripadnica avtohtone slovenske narodne manjšine kot druga teta v švicarskem Baslu, ženin (slovenski) sorodnik v Splitu ali kot mamini sestrični v Gradcu in celo v Celovcu – žal!

3 Tako Vera Kržišnik-Bukić na str. 333 raziskave Vera Klopčič, Miran Komac, Vera Kržišnik-Bukić, *Albanci, Bošnjaki, Črnogorci, Hrvati, Makedonci in Srbi v Republiki Sloveniji – ABČHMS v RS...*, INV 2003. Ista avtorica podobno v časopisnem članku »Neavtohtone« narodne manjšine v Sloveniji. – *Delo*, 19. 11. 2004, kjer trdi: »Relevantni mednarodnopravni dokumenti pri obravnavi narodnomanjšinske tematike že vsaj desetletje ne uporabljajo več termina avtohtonost,« a nadaljuje: »Vsebinsko je pojem le delno opuščen, kajti večinoma ga, v ekvivalentni pridevniški obliki, zamenjuje termin tradicionalen.« Nekaj pozneje pa v pogovoru za *Delo*, 29. 12. 2004 (»Desetina prebivalstva Slovenije odrinjena na stranski tir«) trdi: »RS uradno posega po pojmu avtohtonosti, ki pa v Evropi ni več v uporabi in ga zamenjuje pojem tradicionalnosti.«

sti in znanem teritoriju kot konstitutivnem predpogoju narodnih manjšin (ali se avtohtonost pridobi v 30 letih, v treh generacijah ali v 100 letih stalne naseljenosti; novi madžarski zakon predvideva slednji kriterij, za Slovence in njihove sosedje pa bi lahko veljalo tudi tisoč let in še kaj povrh), vprašanju državljanstva pripadnikov manjšin itd.«⁴

Dalje sem opozoril »na vedno širši krog prepričanih v to, da je po desetletjih oklevanja treba normirati zaščito avtohtonih, tradicionalno naseljenih narodnih manjšin, ki se niso selile, ampak jih je zgodovina z državno mejo ('nenaravno') ločila od matičnega naroda. Že v svojem mandatu ministrom in strokovnjakom je parlamentarna skupščina SE jasno razmejila klasične narodne manjšine od migrantov, azilantov, beguncev in drugih 'novih manjšin'. Na silo vzpostavljati navidezni antagonizem med posebnimi pravicami vsake od teh občutljivih in deprivilegiranih skupin ter med temeljnimi človekovimi pravicami vsakega posameznika, je neproduktivno dejanje. Tudi mednarodno zagotovljene posebne pravice otrok, žensk ali invalidov /.../ niso v opreki z univerzalnimi človekovimi pravicami.«⁵

Da je nabor posebnih pravic, ki jih mednarodno, bilateralno in domače pravo zagotavlja klasičnim, tradicionalnim oz. avtohtonim narodnim manjšinam, drugačen oziroma večji v primerjavi s pravicami novih manjšin, migrantskih skupin, razpršenih manjšin ali ostankov manjšin, je znano. Ni težko pojasniti, zakaj je tako. Ali si kdo predstavlja, da bo zaradi Slovencev na hrvaški Reki tam kdaj stal dvojezični napis »Rijeka – Reka« in da bo v istrskem Peroju s črnogorskim prebivalstvom napis v cirilski pisavi? Na drugi strani se cirilskega napisa na ljubljanski železniški postaji in na poštah žigih nekateri še spominjamo; ali utegnemo še kdaj dočakati cirilski kažipot vsaj v ljubljanskih Fužinah? Ali so Slovenci v 17 obmejnih hrvaških občinah že kdaj pomislili na zahtevo po samoodločbi in priključitvi k osrednji Sloveniji, tako kot so to npr. delali koroški Slovenci 1918-20 ter ponovno med drugo svetovno vojno in v desetletju po njej?

Vprašanje avtohtonosti z različnimi avtohtonističnimi teorijami je že poldrugo stoletje tema obravnav ne le v slovenskem zgodovinopisju, ampak tudi pri Hrvatih,

● ● ●

4 Janez Stergar, Nastajanje evropske manjšinske zaščite /referat z mednarodnega simpozija »Evropa in narodne manjšine na pragu tretjega tisočletja«, Gorica, 26.-27. 11. 1993/. – *Razprave in gradivo* (2001) 38/39, str. 164–171, cit. na str. 169. Zadevno dokumentarno gradivo iz let 1990–1994 hrani INDOK INV. Z ene od sej odbora za manjšine Sveta Evrope mi je ostal v spominu pogovor, v katerem je švedski ekspert izjavil, da načelno sami lahko dodelijo status (avtohtone) narodne manjšine tudi zgolj trem Srbom, ki bi se priselili pred tednom dni. Brez odgovora pa je ostalo moje vprašanje, ali bi v nabor njihovih manjšinskih pravic poleg cirilskega napisa za Stockholm vključili tudi upravno avtonomijo z lastno milico (kar je bilo tedaj zelo aktualno v naši bližini). Španec je pristavil, da Nemci lahko pokupijo še več od polovice Mallorce, kjer mdr. že imajo nemški radio in časopis, a ustavnega statusa narodne manjšine oz. konstitutivnega naroda Španije ne bodo dobili.

5 Prav tam, cit. na str. 170.

Makedoncih, Albancih⁶ in še kom. V okvir omenjene »stroke doma in na tujem« vsekakor sedaj sodijo tudi naši inštitutski kolegi (predvsem mednarodni pravniki in politologi), ki so se v zadnjem času o »preživelosti« avtohtonosti izrazili nekoliko drugače od naše zgodovinarske kolegice: npr. Vera Klopčič,⁷ Mitja Žagar,⁸ Miran Komac,⁹ Boris Jesih¹⁰ in Jernej Zupančič.¹¹ Vladimir Klemenčič je »starejši« avtor, ki se ne brani uporabe termina avtohtonost,¹² enako Marko Terseglav.¹³ Milan Bufon uporablja izraze avtohtono prebivalstvo, avtohtono poselitveno ozemlje, avtohtona lokalna skupnost, ko obravnava slovensko manjšino v Italiji.¹⁴ Marina Lukšič-Hacin o avtohtonih kulturah ter avtohtonih etničnih manjšinah in avtohtonem prebivalstvu govori na šestih straneh ene od svojih novejših knjig.¹⁵ Mateja Sedmak v slovenski Istri pozna avtohtone in priseljene.¹⁶

Termin oziroma kriterij avtohtonosti v svojih objavah uporabljajo strokovnjaki Ministrstva za kulturo in Statističnega urada RS ter seveda uradniki različnih ravni. Razprava o avtohtonosti na TV Slovenija s klicajem odmeva v publicistiki,¹⁷ kjer govore tudi o avtohtonem prebivalstvu, avtohtoni civilizacijski tradiciji ter avtohtonih sodržavljanih.¹⁸ Slovenska manjšinska koordinacija – SLOMAK predstavitev

6 Tu naj kot »ocvirek« zapišem, da je pokojni akademik profesor Bogo Grafenauer ugovarjal avtohtonosti Albancev na večjem delu Kosova, ker naj bi po njegovem vedenju praktično vsi v družinski oz. rodovni tradiciji ohranjali spomin na kraj (v Albaniji), od koder naj bi se priselili predniki.

7 Matjaž Hanžek, Vera Klopčič, Je ustavno razlikovanje avtohtonih in neavtohtonih narodnih skupnosti izključujoče? – *Večer*, 20. 5. 2002, str. 4.

8 Mitja Žagar, Vprašanja in problemi manjšin v mednarodnih odnosih /intervju Janezu Korošču/. – *Svobodna misel*, 28. 1. 2005, str. 12–13.

9 Npr. v svojih obširnih uvodnih pojasnilih v knjigi Miran Komac, Dean Zagorac (ur.), *Varstvo manjšin : uvodna pojasnila & dokumenti*, Ljubljana 2002. Prim. še Miran Komac, Mojca Medvešek (ur.), *Percepcije slovenske integracijske politike : zaključno poročilo*, 2. natis, Ljubljana 2005.

10 Boris Jesih, Italijani in Madžari v Sloveniji v perspektivi slovenskih etničnih studij – Participacija v politiki in pri urejanju javnih zadev. – *Razprave in gradivo* (2004) 45, str. 106–125.

11 Jernej Zupančič, *Slovenci v Avstriji*, Ljubljana 1999.

12 Npr. v pogovoru s Sašom Schrottom, Manjšine in meje kot dejavniki povezovanja. – *2000*, (1997) 96/97, str. 61–72.

13 Marko Terseglav, Avtohtonost in etnični simboli. – *Zbornik radova XXXVI kongresa : Savez udruženja folklorista Jugoslavije ...*, Beograd 1989, str. 125–127.

14 Milan Bufon, *Prostorska opredeljenost in narodna pripadnost : Obmejna in etnično mešana območja v evropskih razvojnih silnicah : Primer Slovencev v Furlaniji - Julijski krajini*, Trst 1992.

15 Marina Lukšič-Hacin, *Multikulturalizem in migracije*, Ljubljana 1999.

16 Mateja Sedmak, Dinamika medetničnih odnosov v slovenski Istri: avtohtoni versus priseljeni. – *Annales* 14 (2004) 2, str. 291–302.

17 Marija Vodišek, Avtohtonost! – *Demokracija*, 6. 1. 2005, str. 65.

18 Pavel Ferluga, Priseljenci in identiteta gostiteljev. – *Delo*, 5. 8. 2006 (Sobotna priloga).

Slovencev v štirih sosednjih državah naslavlja z »The autochthonous Slovene minorities«,¹⁹

Najbolj reprezentativna organizacija evropskih narodnih manjšin FUENS imenuje svoj predlog manjšinske zaščite »Listina za avtohtone, narodne manjšine v Evropi«,²⁰ Ali so na Nizozemskem morda že odpravili uradno razlikovanje med avtohtonimi in alohtonimi državljani? V ustavni in pravni praksi »kontinentalne« manjšinske zaščite vsekakor še veljajo tudi nekatere druge opredelitve, ki so ekvivalentne avtohtonosti, kot npr. »wohnhaf und beheimatet« v Avstriji (prej tudi izrecno »autochton«, »eigentlich eingeborene« in »bodensässig«), v Nemčiji »traditionell ansässig«. Na zanimive in aktualne povezave do »indigenous peoples« v zadnjem času opozarja Avstrijec Heinz Tichy,²¹ ki ni le mednarodnopravni strokovnjak, ampak ima tudi velike praktične izkušnje pri urejanju manjšinskega varstva. Na spletnem brskalniku je okoli milijon zadetkov na »avtohton« in »avtohtonost«; čeprav jih je večina verjetno povezana z naravoslovjem, dvomim, da so naši teoretiki kdaj preverili in zavrnili vse te, razmeroma sodobne primere rabe. Za kratek *memento* v diskusiji o avtohtonosti naj bo povedano dovolj!

Rabo kriterija »avtohtonosti« v slovenskem ustavnem in zakonskem redu so v zadnjih letih resda večkrat problematizirali (Komisar Sveta Evrope za človekove pravice,²² Varuh človekovih pravic RS, nekateri slovenski politiki oz. poslanci DZ, družboslovci in publicisti²³), a – kolikor vem – tudi po večkratnem razsojanju Ustavnega sodišča RS ostaja sporno predvsem pomanjkanje kriterijev za ugotavljanje avtohtonosti. »Neustavnost ustave« bo torej potrebno pri avtohtonosti iz njenega 5. in 64. člena ugotavljati in izpodbijati ter nato odpravljati z običajnimi pravnimi in političnimi postopki, pri čemer aferško časopisno nastopaštvo ne pomaga najbolj.²⁴

19 Tako na <http://www.slovak.net/>.

20 Gl. na www.fuen.org/pdfs/20060525Charter_EN.pdf.

21 Heinz Tichy, »Indigenous Peoples« and »National/Ethnic Minorities«: Two Legal Terms seen from a European Point of View. – Fritz Peter Kirsch, Waldemar Zacharasiewicz (Hgg.), *Möglichkeiten und Grenzen des Multikulturalismus : Der Schutz sprachlich-kultureller Vielfalt in Kanada und Europa ...*, Wien 2004, str. 75–85. Tichy na str. 84 narodne manjšine loči od etničnih po tem, da slednje nimajo matične države (»kin-state«).

22 V zvezi s priporočili komisarja je za nas zanimiva obrazložitev Vlade RS: »O avtohtonem značaju ali zgodovinski poseljenosti skupnosti se običajno govori, če je ta skupnost na območju živila vsaj dve generaciji.«

23 Na <http://www.krtaca.si> je npr. »liberalni multikulturalist« Will Kymlicka spodbudil prispevka Julije Sardelić o problematiki 65. (romskega) člena Ustave RS ter Mira Samardžije o »avtohtonosti« kot orodju diskriminacije »ustavno nepriznanih manjšin« oziroma »etničnih manjšin s področja bivše SFRJ« v Sloveniji.

24 Tako sodim tudi po treh primerih lastnega (razmeroma uspešnega) vpletanja v oblikovanje ustavnih norm, ko za to nisem bil posebej honoriran, ampak sem agiral kot »neravnodušni državljan«. Nič pa nisem imel z uvajanjem kriterija avtohtonosti.

Poleg komisarja SE za človekove pravice, Visokega komisarja za narodne manjšine OVSE, Evropske komisije za boj proti rasizmu in nestrpnosti ter zunanjega ministrstva ZDA je poleti 2005 posebej izrazil zaskrbljenost nad razliko v statusu »avtohtonih« in »neavtohtonih« (novih) romskih skupnosti v Sloveniji še Odbor ZN za človekove pravice. Dovolj močan razlog za sodelovanje več naših inštitutskih sodelavcev pri pripravljanju slovenskega (in prvega evropskega?) systemskega zakona o urejanju položaja romske skupnosti, hkrati pa tudi za obravnavo problematike v inštitutski reviji in v medijih. Dvomim pa, da je bilo pri tem potrebno anatemizirati ne le kriterij avtohtonosti, ampak tudi »nemoralne strokovnjaške narodnjake«. ²⁵ Alenka Janko Spreizer se je po pogovorih z več sodelavci INV in po pretresu nekaj njihovih objav pridružila mnenju Irene Šumi, da smo se raziskovalci »slovenskega narodnostnega vprašanja« (navednice v besedilu!) tudi z nekritično rabo termina avtohtonost vpregli v »nacionalistično« slovensko državno politiko. ²⁶ »Ko to tamo pjeva« o nemorali in nacionalizmu?

Kljub uveljavljenemu vedenju, da je »avtohtonost« prišla v slovensko ustavo z amandmaji leta 1989, inštitutska »izkušena raziskovalka« z začetka te diskusije kot »gostujoče pero« v osrednjem slovenskem dnevniku omenja »od leta 1974 priznani ustavni status avtohtonih narodnih skupnosti / avtohtonih narodnih manjšin«. Prav tako zmotno pa trdi, da je bil šele z ustavo iz leta 1991 »uveden različen pravni status« za Italijane in Madžare ter Rome in pripadnike nekdanjih jugoslovanskih »narodov in narodnosti«. ²⁷

Za svoj skrajšani naslov medijsko razvpite »tajne« raziskave o pripadnikih narodov nekdanje Jugoslavije v RS, in sicer »ABČHMS v RS«, kolegica zapiše, da »ni plod ravno takojšnje, a vendarle dokaj hitre njene raziskovalne reakcije«. ²⁸ V kvaliteto take »raziskovalne reakcije« sem podvomil že na omenjeni interni inštitutski obravnavi. Menim namreč, da je opredelitev nepopolna in žaljiva, ²⁹ čeprav naj bi po kolegičinem prepričanju prispevala k »dostojanstvu njihovega imena«. Kje pa je pri »ABČHMS« npr. dostojanstvo po kolegi »etnično izčiščenih« ali »izbrisanih«

25 Irena Šumi, Etnično razlikovanje v Sloveniji: izbrane problematizacije. – *Razprave in gradivo* (2004) 45, str. 14–47. Na str. 28 se mdr. ironizirajoče sprašuje: »Ali so se pripadniki 'novih' manjšin v Sloveniji znašli prisilno ali prostovoljno? Ali slovenstvo izumira? Ali je ustavni koncept 'avtohtonizma' pravičen? /.../ S kakšnimi predstavami operira nacija o izumiranju slovenstva? Kako se je lahko zgodilo, da je koncept 'avtohtonosti', ki je z vsakega strokovnega stališča brez pomena, v Sloveniji postal ustavna kategorija?« Prim. še Irena Šumi, Damir Josipovič, Avtohtonost kot resna grožnja manjšini. – *Večer*, 25. 3. 2006, str. 40–41.

26 Alenka Janko Spreizer, »Avtohtoni« in »neavtohtoni« Romi v Sloveniji: socialna konstrukcija teritorialnega razmejevanja identitet. – *Razprave in gradivo* (2004) 45, str. 202–225.

27 Vera Kržišnik-Bukić, »Neavtohtone« narodne manjšine v Sloveniji. – *Delo*, 19. 11. 2004.

28 Tako Vera Kržišnik-Bukić na str. 7 v op. 3 omenjene raziskave iz decembra 2003.

29 O tem npr. Marko Crnkovič, ABČHMS sem, je mati d'jala. – *Dnevnik*, 20. 1. 2005, str. 5: »Da so omenjeni 'kolektivno neprepoznavni' lahko pomisli samo nekdo, ki si je zanje izmislil oznako 'ABČHMS' – kar je še bolj žaljivo, kot če bi jih obkladal s čefurji.«

Muslimanov (10.467 naštetih v popisu 2002), ki pač niso vsi iz Bosne in se niso izjasnili za (nove) Bošnjake, dalje 8062 »trdovratno« opredeljenih za Bosance in 527 za Jugoslovane? Slednji ter 499 Nemcev, 470 Ukrajincev, 451 Rusov, 273 Čehov in 259 Turkov v popisnih rezultatih iz 2002 šestkrat demantira njeno objavljeno trditev: »Vse druge narodnostne skupine so bile izrazito maloštevilne, nobena med njimi ni presegala 250 prebivalcev.«³⁰

Tu naj še pripomnim: enako žaljiva je po mojem mnenju uporaba termina »Nemci« (v narekovajih) kot skupne oznake za ostanke nekdanje močne nemške manjšine v Sloveniji, Avstrije in Nemce, ki jih popisujejo statistiki, »Kočevarje – staroselce«, »Staroavstrijce« ipd. Tudi pri avtorju/ih tega publicističnega izuma je bila »raziskovalna reakcija« brzopleta ...³¹

Za prehod na še eno vprašanje, ki ga na INV obravnavamo bolj »lahkotno« ali sploh ne – to je »slovenstvo« – naj uporabim kar svoj citat, resda iz nastopa v koroškem zamejstvu: »Naša ustava ne opredeljuje Republike Slovenije le kot 'države vseh svojih državljanek in državljanov', ampak jo utemeljuje tudi z 'neodtujljivo pravico slovenskega naroda do samoodločbe' in v preambuli ugotavlja, da smo (prav z RS in samo v njej!) 'izoblikovali svojo narodno samobitnost in uveljavili svojo državnost'. Slovenska narodna samobitnost in državnost pa sta vrednoti, ki jim šolski sistem ob pomanjkljivi državljanski vzgoji ne posveča posebne pozornosti.«³²

Večkrat je bila že deležna posmeha »rasistična« določba 5. člena Ustave, da »Slovenci brez slovenskega državljanstva lahko uživajo v Sloveniji posebne pravice in ugodnosti,« čeprav bi tu težko trdili, da analognih »privilegijev« ne predvidevajo tudi številne ustave in zakoni drugih (bližnjih nam) držav. In, glej šmenta! V 6. členu Ustave je za osnovo zastave RS vzeta kar »slovenska narodna zastava« in ne kaj univerzalnega ali vsaj nadnacionalnega. V istem členu je za himno Slovenije določena »Zdravljica« tistega pijanega Franceta, ki mu je po glavi rojila »slovenšna cela«, čeprav je hkrati nazdravljal »vsem narodom.«

30 Vera Kržišnik Bukič v pogovoru z Matjažem Albrehtom, Desetina prebivalstva Slovenije odrinjena na stranski tir. – *Delo*, 29. 12. 2004. Ista kolegica v pogovoru z Borutom Mekino, Tajne raziskave na Inštitutu za narodnost. – *Večer*, 23. 11. 2004, str. 5, na vprašanje, ali »bi te nove manjšine morale imeti predstavnika v parlamentu?«, odgovarja: »Logično je, da ta zgodba vodi, seveda čez čas, k njihovi politični udeležbi v parlamentu ali drugje.« Ob kolegičinem siceršnjem lahkotnem, vizionarskem predlaganju ustavnih in drugih sistemskih sprememb v Sloveniji ter ob njenem poudarjanju, da so nove manjšine desetkrat številnejše od avtohtonih, bi lahko tudi »znanstveno natančno« določili, da bodo »čez čas« v Državnem zboru RS te imele »so ungefähr zwanzig« predstavnikov, za predstavnike v bodočih »kantoni« pa se bomo že še dogovorili...

31 Dušan Nečak (vodja projekta in ur.), *»Nemci« na Slovenskem 1941–1955 : izsledki projekta*, 2. /razširjena/ izdaja, Ljubljana 2002.

32 Janez Stergar, Ali bo slovenstvo še vrednota v Evropski zvezi in v 21. stoletju? – *Ko ne bo več meja (zbornik predavanj) : 2. strokovno-znanstveni posvet, Št. Peter pri Št. Jakobu v Rožu, 8. november 2003*, Ljubljana 2004, str. 94–97, cit. na str. 96.

Veliko tem za prav, kritično usmerjeni in čisti, teoretski »znanstveni diskurz«.

Sam pa sem si dovolil, da sem se pridružil (redkim) opozorilom »na nevarnosti postopne 'prijazne smrti' ne le slovenskih manjšin v zamejstvu, ampak tudi slovenstva v sami Republiki Sloveniji. **Ob prelomu tisočletja v nobeni državi število tistih, ki se izjavljajo za Slovence po narodnosti, ni upadalo tako močno kot prav v Republiki Sloveniji.** V Sloveniji sicer delež narodnostno opredeljenih Slovencev med celotnim prebivalstvom vztrajno pada že vse od konca druge svetovne vojne in se je v odstotkih gibal takole: leta 1948 – 97,00, 1953 – 96,52, 1961 – 95,65, 1971 – 94,04, 1981 – 90,77, 1991 – 88,31 ter leta 2002 samo še 83,06 %. V obdobju slovenske samostojnosti pa je – kakor se to že nepričakovano in paradoksalno sliši – naglo upadalo tudi absolutno število prebivalcev RS, ki so se po narodnosti opredelili kot Slovenci. Med popisoma 1991 in 2002 je to število padlo od 1,689.657 na 1,631.363 ali za 58.294 duš, v povprečju torej vsak dan za 14,5. Ob popisu 2002 je resda 1,723.434 prebivalcev RS (ali 33.046 več kot enajst let poprej) navedlo, da je njihov materni jezik slovenski, a 92.071 med njimi se jih iz takih ali drugačnih razlogov ni izjavilo za Slovence po narodnosti. /.../ Milivoja Šircelj je /.../ objavila zelo podrobno in bogato dokumentirano študijo 'Verska, jezikovna in narodna sestava prebivalstva Slovenije : Popisi 1921–2002.' /.../

Položaj in perspektive so še bolj dramatične, ker študija Širceljeve potrjuje podmeno, da je slovenstvo kot vrednota v manjši meri prepoznano med mlado generacijo, ki skladno z globalnimi modernizacijskimi procesi išče tudi racionalno osnovo in 'tržno vrednost' svojih vrednot. Med mlajšimi starostnimi skupinami je bil ob popisu 2002 v RS delež narodnostno opredeljenih ('narodno zavednih') Slovencev tudi pod 80 % ali celo samo 77 %; tako je v prihodnje pričakovati še nadaljnje padanje tako njihovega deleža kot tudi števila. V občini Jesenice je bilo že leta 2002 samo 66 % slovenskega prebivalstva (Delo, 3. 11. 2003). Opisano stanje oziroma vrednotenje 'slovenstva' v matični državi Republiki Sloveniji bi težko označili kot občudovanja vredno in obetavno. A že v tridesetih letih preteklega stoletja sta predstavnika dveh zelo različnih polov slovenske politike – dr. Anton Korošec in Edvard Kardelj–Sperans – prišla do enake ugotovitve, da bo država Slovencev privlačna za zamejce, samo če bodo v njej polno in zadovoljno zaživel 'matični' Slovenci sami.«³³

S tem se vračam k osrednji vsebini delovne skupine: raziskovanju manjšin v sosednjih državah. Ob 80-letnici INV si dovoljujem ponoviti še eno svojo pripombo oziroma opomin: »Iz polpreteklega obdobja pa so velikemu številu poznane subtilne oblike diskriminacije oz. odrivanja v nedominanten položaj (resda ne na narodnostni, ampak ideološko-politični podlagi), ko s(m)o bili hitro stigmatizirani

33 Prav tam, cit. na str. 95.

za 'klerikalca', 'nacionalista', na našem Inštitutu za narodnostna vprašanja še za nesodobnega in z razvojem skreganega 'brambovca'.³⁴ Novo dostopni arhivi nas seznanjajo, da je 12. 3. 1949 Udba izstavila naslednjo kvalifikacijo: »Ta inštitut je sploh lepa zbirka bivših iredentističnih voditeljev.«³⁵ Sedanje generacije na inštitutu ne bi rad primerjal z velikimi predhodniki, se pa (predvsem medsebojne) obtožbe in diskvalifikacije stopnjujejo z novim naborom oznak, ki jih ne bom ponavljal, saj ste jih zainteresirani lahko slišali ali prebrali že preveč. Tako kot v preteklosti, ta podtikanja največ povedo o njihovih avtorjih samih.

To velja tudi za loputanje z vrati na slavnosti ob osemdesetletnici inštituta.³⁶ Svetujem: ob odhodu ne ugašati inštitutskih luči, ker nekateri očitno še kar o(b)stajamo!

34 Janez Stergar, Identiteta in manjšina, zavest in odnosi z matico : Nekaj uvodnih tez na posvetu Sveta slovenskih organizacij v Gorici 24. 4. 1998. – *Koroški vestnik* 32 (1998) 1, str. 43–50, cit. na str. 47.

35 Citirano po: Tatjana Rejec, *Partija in tigrovc*, Ljubljana 2006, str. 33.

36 Čeprav se ob inštitutskem jubileju in po njem nekaj kolegov, pravzaprav kolegic, ob vključevanju »sovražnega govora« trudi v javnosti relativizirati ali izničevati očitne in merljive inštitutske dosežke zadnjega desetletja ter ustvarjati vtis – v preteklosti že videnega – »izjemnega stanja«, bi kot priča in kronist za inštitutska dogajanja uporabljal bolj umirjene, običajne oznake, vključno z sobivanjem in mestoma plodnim medsebojnim vplivanjem različnih panožnih raziskovalnih pristopov. Pred desetletjem sem kot publicist priostril: »Nastanek samostojne slovenske države je bil zamišljen predvsem oz. tudi kot zgodovinski dosežek slovenskega naroda ter kot zaščita, garancija njegovega obstoja. Zdi pa se, da je Pandorina skrinjica z narodnostnimi tegobami že lahkomišelno odprta. Ali mar ob sedanjih manjšinskih in mejnih peripetijah 'Nova revija' že pripravlja novo tematsko (recimo 'brambovsko') številko, ali SAZU sklicuje nov posvet 'I, kaj bi Slovenci z državo?', ali civilna družba ne ustanavlja 'Slovenske domovinske službe' (po pre-očitnem zgledu na koroški Heimatdienst).« Prim.: Janez Stergar, Tajnice in fikusi se menjavajo, manjšine ostajajo. – *Razgledi* 47 (1998) 3, 4. febr., str. 3. Sam doslej pobude za »Slovensko domovinsko službo« še nisem dal, niti še nisem zaprosil, da me v RS zaščitijo vsaj po konvencijah ILO št. 107 in 169 o domorodnih ljudstvih. Z veseljem pa prisluhnem, kako (še ne) triletna vnukinja Ana opozarja na pravilno rabo slovenske dvojine: »Sva šli, babica, saj sva dve puncici!«

